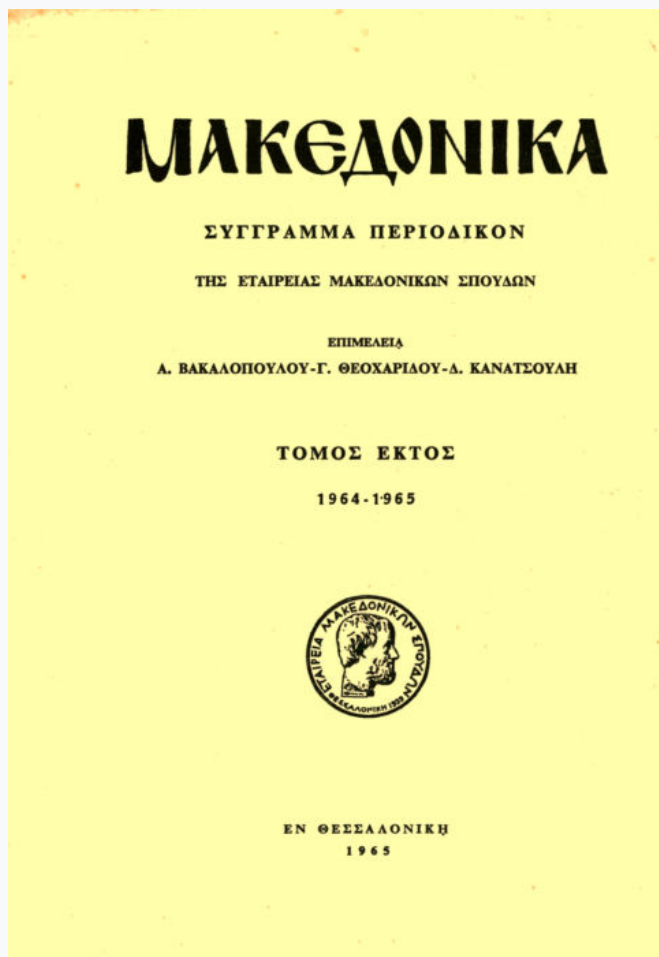

Μακεδονικά

Τόμ. 6, Αρ. 1 (1965)

Πολύγυρος

Χ. Συμεωνίδης

doi: [10.12681/makedonika.466](https://doi.org/10.12681/makedonika.466)

Copyright © 2015, Χ. Συμεωνίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Συμεωνίδης Χ. (1965). Πολύγυρος. *Μακεδονικά*, 6(1), 196–210. <https://doi.org/10.12681/makedonika.466>

ΠΟΛΥΓΥΡΟΣ

Ἡ κομόπολη - πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ Χαλκιδικῆς βρίσκεται κατὰ τὴν περιγραφὴ τοῦ Ν. Σχινᾶ¹ «ἐπὶ ὑψηλῆς θέσεως ὑπὸ τὴν ὑπώρειαν κλιτύος τινὸς τοῦ ὄρους Χολομώνδα» καὶ «ἀπέχουσα μίαν περίπου ὥραν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἀπολωνίας»². Κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας ὁ Πολύγυρος εἶναι, σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ Σχινᾶ, «πρωτεύουσα ὄλου τοῦ διαμερίσματος (Χαλκιδικῆς) καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ τμήματος Χάσι κα. Ἐν αὐτῇ διαμένουσιν ἅπαναι αἱ διοικητικαὶ ἀρχαὶ καὶ καίμακάμης, εἶναι δὲ ἔδρα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κασσανδρείας»³.

Ἡ παλιότερη γιὰ τὴν ὥρα μνεῖα τοῦ τοπωνυμίου μὲ τὸν τύπο *Πολύγυρος* εἶναι τοῦ 11. αἱ. Σὲ χρυσόβουλλο τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου Βοτανειάτη (1078-1081) ποὺ ἐκδόθηκε γιὰ τὴν κατοχύρωση τῶν κτημάτων καὶ προνομίων τῆς Μονῆς Ἰβήρων διαβάζουμε: «ἡ Θεοτόκος τῶν Χαουνίων μετὰ τῶν προαστει(ων) αὐτῆς, τοῦ τε Ἀλωποχω(ρίου) καὶ τοῦ Πολυγύρου»⁴. Ἡ θέση τῆς Θεοτόκου τῶν Χαουνίων δὲν ἔχει ἐξακριβωθῇ ὥς σήμερα. Πάντως τὸ Ἀλωποχώρι κατὰ τὸν καθηγητὴ κ. Α. Τσοπανάκη⁵ ἀπαντᾷ καὶ σὲ μεταγενέστερα ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὸ Ἅγιο Ὄρος καὶ φαίνεται πὼς βρισκόταν στὰ νότια τοῦ Πολυγύρου, στὴ χερσόνησο τῆς Κασσάνδρας. Ὁ Πολύγυρος λοιπὸν ἦταν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους «προάστειον», δηλαδὴ κτῆμα τῆς Θεοτόκου τῶν Χαουνίων, καὶ ὑπαγόταν στὴ δικαιοδοσία τῆς Μονῆς Ἰβήρων.

Σὲ σημείωση ἐνὸς κώδικα τοῦ 16. αἱ. βρίσκουμε τὸ πατριδωνυμικὸ *Πο-*

¹ Ὁδοιπορικαὶ σημειώσεις Μακεδονίας, Ἡπείρου. Ἀθήνα 1887, σ. 506.

² Γιὰ τὴ θέση τῆς σημερινῆς κομόπολης σὲ σχέση μὲ τὴν ἀρχαία τοπογραφία τῆς περιοχῆς βλ. Α. Τσοπανάκη, Πολύγυρος. Προσφορὰ εἰς Στ. Π. Κυριακίδη (Παράρτημα τῶν «Ἑλληνικῶν» ἀρ.4, Θεσ/νίκη 1953), σ. 685 ἐξ., D. Georgacs, Πολύγυρος [Polijiros] in Chalcidice. Beiträge zur Namenforschung 1955, σ. 277 ἐξ., Σ. Κότσιανου, Πολύγυρος. Ἀγνωστοὶ σελ.δες τῆς ἱστορίας του, Θεσ/νίκη 1961, σ. 5ἐξξ.

³ Ν. Σχινᾶ, ὅ.π. σ. 507.

⁴ Fr. Dölger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges, Μόναχο 1948, ἀρ. ἐγγρ. 35, σ. 102, στ. 70-71. Τὸ χρυσόβουλλο ἐξαπολύθηκε τὸ 1079, δηλ. τὸ δεύτερο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφ. Βοτανειάτη.

⁵ ὅ.π. σ. 687.

λυγερινός: «Τὸ παρὸν βιβλίον εἶνε τοῦ παπᾶ Μακαρίου τοῦ Πολυγερινοῦ», «Καὶ τότε σὺν τοῖς ἄλλοις Μεθοδίου (ποῦ σβήστηκε καὶ γράφτηκε κατόπιν στὴ θέση του: Μακαρίου) ἱερομονάχου τοῦ ἐκ τῆς νήσου Κυθήρων Πολυγερινοῦ»¹. Στὰ 1755 ἀναφέρεται ὁ προηγούμενος τῆς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου «Διονύσιος ὁ Πολυγερινός»². Σὲ ἐπιγραφή τοῦ 1836, ἐντοιχισμένη στὸ ὑπέρθυρο τοῦ νάρθηκα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου Πολυγύρου, ποῦ ἀνήγειρε ὁ μητροπολίτης Κασσανδρείας καὶ ἔπειτα πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ἰάκωβος πᾶνω στὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Χαραλάμπους ποῦ πυρπολήθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, διαβάζουμε: «Πόθω ζέοντι καὶ προθύμῳ καρδίᾳ Ναόν Σου τοῦτον δείμαντο Ἱεράρχα οἱ παῖδες οἱ σοὶ κάτοικοι Πολυγέροι...»³. Σὲ συμφωνητικὸ ἔγγραφο ποῦ ἔχει τὴν ἡμερομηνία «17 Φεβρουαρίου 1837» ἀναφέρεται ἡ κομὸπολη ὡς *Πολύγερος*⁴. Στὸ ἐξώφυλλο παλίου εὐαγγελίου ποῦ φυλάγεται στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Νικολάου εἶναι γραμμένη ἡ ἐξῆς ἀφιέρωση: «Ἀφιεροῦται τὸ παρὸν παρὰ τοῦ Παχαρνίκου Δημητρίου τοῦ Ἰωάννου Πολυγερινοῦ τῷ ἐν Πολυγέρῳ ναῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου 1837»⁵. Μὴ ἀπόφαση τοῦ Κασσανδρείας Ἰακώβου, ποῦ ἀφορᾷ τὴ διάζευξη ἐνὸς συζυγικοῦ ζεύγους καὶ εἶναι συνταγμένη σὲ ἄπταιστη καθαρεύουσα, κλείνει μὲ τὴν ἐξῆς χρονολογικὴ καὶ τοπικὴ ἔνδειξη: «1843 Δεκεμβρίου 15 ἐν Πολυγέρῳ»⁶. Σὲ ἔγγραφο τοῦ 1846 ἀναφέρονται «Κοινοτικὰ σχολεῖα Πολυγέρου»⁷. Σὲ κανδήλι τῆς ἐκκλησιᾶς τοῦ Πολυγύρου διαβάζουμε τὴν ἀφιέρωση: «Τὴν παροῦσαν κανδήλαν ἀφιερῶνω εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὴν πατρίδα μου ΠΟΛΥΓΕΡΟΝ τῆς Μακεδονίας εἰς μνημόσυνον ἐμοῦ καὶ ὄλων τῶν συγγενῶν μου ΠΑΧΑΡΝΙΚΟΣ Δημήτριος ἐκ Πολυγέρου, Βουκουρέστιον

¹ Κ. Δυοβουνιώτου, Κατάλογος τῶν κωδίκων Ἀλεξίου Κολυβά. Ν. Ἑλλην. 13 (1916) 354. Τὸ ὄνομα *Πολυγερινός* ἐδῶ εἶναι παρωνύμιο κατὰ τὸν Δ. Γεωργακά, δ.π. σ. 280. Ὁ Γεωργακᾶς εἰκάζει ὅτι ὁ μοναχὸς Μακάριος ἀπὸ τὰ Κύθηρα ἐξῆσε γιὰ λίγο καιρὸ στὸν Πολύγυρο, ὥστε ὅταν πῆγε στὸ Ὅρος καὶ ἐγινε μοναχὸς ἐπονομάσθηκε *Πολυγερινός*.

² Βησσαρίωνος Γρηγοριάτου, Κώδιξ ἱστορικοῦ μοναχολογίου τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὁρεῖ Ἀθῶν ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ὁσίου Γρηγορίου (1282-1910), Βόλος 1954, σ. 24. Ὁ συγγραφέας παραθέτει τὸ ὄνομα τοῦ μοναχοῦ ὡς *Πολυγυρινός*, ἀλλὰ ὁ Γεωργακᾶς, δ.π. σ. 280, παρατηρεῖ ὅτι τὸ χειρόγραφο σημειώνει στὴν πραγματικότητά *Πολυγερινός*.

³ Π. Στάμου, Ὁ μητροπολίτης Κασσανδρείας καὶ πρῶν Μελενίκου Εἰρηναῖος (1864-1945), Θεσ/νίκη 1949, σ. 41.

⁴ «Ὁ ὑποφαινόμενος γαμβρὸς τοῦ ποτὲ Γληγόρη Γληγορίου ἀπὸ Κασσάνδραν ὑπόσχομαι εἰς τὸν κύριον Ἀναστάσιον γαμβρὸν τοῦ ποτὲ Μαυρουδῆ παπαγιαννάκη ἀπὸ Πολύγερον...», Σ. Κότσιανου, δ.π. σ. 11.

⁵ Σ. Κότσιανου, δ.π. σ. 13.

⁶ Σ. Κότσιανου, δ.π. σ. 11ἔξ.

⁷ Σ. Κότσιανου, Ἐνα ταξίδι στὴ Χαλκιδικὴ στὰ 1793. Ἐντυπώσεις τοῦ Γάλλου προξένου Θεσσαλονίκης E. Cousinery, Ἀθήνα 1951, σ. 19.

1846 Σεπτεμβρίου 25»¹. Τέλος τὸ ἐπώνυμο *Πολυγερινός* εἶναι γνωστὸ σήμερα στὴ Σκιάθου καὶ ὀφείλεται κατὰ τὸν Τρ. Εὐαγγελίδη σὲ κατοίκους τοῦ Πολυγύρου τῆς Χαλκιδικῆς ποὺ στὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 ἐγκαταστάθηκαν στὴ Σκιάθου, ποὺ συνοικίσθηκε ἀπὸ κατοίκους διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος μόλις στὰ 1829².

Ὡστε ἀπὸ τὸν 16. καὶ 17. αἰ. ὁ τύπος τοῦ ὀνόματος μὲ τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ἡ πρωτεύουσα τῆς Χαλκιδικῆς εἶναι ὁ *Πολύγερος*. «Ὅτι ἡ κωμόπολις «καλεῖται ἐκ παραδόσεως Πολύγερος» μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ν. Σχινᾶς³. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο παραδέχεται καὶ ὁ Π. Στάμος δίνοντας ἰδιαίτερη βαρύτητα στὴν ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀγ. Νικολάου ποὺ χάραξε ὁ Κασσανδρείας Ἰάκωβος. Καὶ ὁ κ. Σ. Κότσιανος σημειώνει: «Ἐνα εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ὀρθὴ ὀνομασία εἶναι Π ο λ ὕ γ ε ρ ο ς καὶ ὄχι Π ο λ ὕ γ υ ρ ο ς. Τὸ μαρτυρεῖ ἡ σφραγίδα τῶν σχολείων τοῦ «ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΠΟΛΥΓΕΡΟΥ». Τὸ πιστοποιοῦν κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητο διάφορα παλαιὰ ἐγγραφα ποὺ βρίσκονται στὸ ἀρχεῖο μου»⁴. Σήμερα ἡ κωμόπολις ὀνομάζεται *Πολύγυρος*, ἀλλὰ καὶ οἱ διαλεκτοὶ τύποι *Πολύγυρος* καὶ *Πολύγερος* ἀκούονται κατὰ τὸν καθηγ. κ. Τσοπανάκη⁵.

Τὴν πρώτη προσπάθεια κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ὀνόματος ἐπιχειρεῖ ὁ Γάλλος πρόξενος στὴ Θεσσαλονίκη Ε. Cousinery. Ὁ Cousinery ἐτυμολογεῖ τὸν Πολύγυρο ἀπὸ τὸ *πολὺ ἱερός*, «*très sacré*», καὶ ἀποδίδει τὸ ὄνομα τῆς κωμόπολης σὲ ἀρχαῖο ἱερὸ ποὺ ὑπῆρχε στὴ θέσι αὐτῇ· τὸ ἱερὸ τοῦτο ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς Ἀπολλωνίας τῆς Χαλκιδικῆς διατήρησε τὴν αἵγλη του, ὥστε οἱ διασκορπισμένοι στὴ χώρα κάτοικοι τῆς καταστραμμένης πόλης συγκεντρώθηκαν γύρω ἀπὸ τὸ ἱερὸ καὶ σχηματίσαν τὸ νέο χωριό⁶. Κρίνοντας τὴν ἐτυμολογία αὐτὴ ὁ Δ. Γεωργακάς⁷ παρατηρεῖ ὅτι ἐπὶθ. *πολύγερος* «πολὺ ἱερός» δὲν ὑπάρχει στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἱστορικοὶ λόγοι ποὺ ἐπικαλεῖται ὁ Cousinery γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἄποψή του δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν ὑπόστασις πραγματικὴ.

Μιά ἄλλη λαϊκὴ ἐτυμολογία παραθέτει ὁ Ν. Σχινᾶς⁸: «Καλεῖται δὲ

¹. Σ. Κότσιανος, Πολύγυρος, σ. 13.

². Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ νῆσος Σκιάθος, Ἀθήνα 1913, σ. 126.

³. ὁ.π. σ. 508.

⁴. Σ. Κότσιανος, Πολύγυρος, σ. 11. Ὁ κ. Κότσιανος καὶ προφορικὰ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μὲ διαβεβαίωσῃ ὅτι στὸ ἀρχεῖο τοῦ φιλοξενοῦνται πολλὰ περισσότερα ἐγγραφα, στὰ ὁποῖα ἡ κωμόπολις ἐπανεὶλημμένος ἀναφέρεται ὡς *Πολύγερος*.

⁵. ὁ.π. σ. 690.

⁶. Ε. Cousinery, Voyage dans la Macédoine, τ. 2, Παρίσι 1831, σ. 160. Τὴν ἐρμηνεία τοῦ Cousinery δέχεται ὡς τὴν πιθανότερη καὶ ὁ κ. Σ. Κότσιανος, Πολύγυρος, σ. 11.

⁷. ὁ.π. σ. 281.

⁸. ὁ.π. σ. 508.

ἐκ παραδόσεως καὶ Π ο λ ύ γ ε ρ ο ς, διότι, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ ἐξ Ὀλύμπου μετοικήσαντες ἐν αὐτῇ καὶ ἐρωτώμενοι ὑπὸ τῶν παραμεινάντων ἐκεῖσε περὶ τοῦ κλίματος καὶ τοῦ τόπου ἐν γένει, ἀπῆντων ὅτι εἶναι 'πολύ - γερός'»¹.

Ὁ Σχινᾶς βλέπει στὸν *Πολύγυρο* τὰ συνθετικά *πολὺς* καὶ *γύρος* καὶ δίνει στὴ λ. *γύρος* τὴ σημασία 'πλάγι': «Οἱ πλείστοι τῶν πόρων (τῆς κωμόπολης) προέρχονται ἐκ τε τῆς πωλήσεως τῆς αἰγοπροβατονομῆς καὶ τῶν π λ α γ ί ω ν, ἥτοι τῶν κλιτύων τῶν περὶξ λόφων καὶ βουνῶν, ἢ γύρων, ἐξ ὧν ἔχει καὶ τὸ ὄνομα "Πολύγυρος"». Γιὰ νὰ διασφαλισθῇ ἡ ἐτυμολογία αὐτῇ, θὰ ἔπρεπε, παρατηρεῖ ὁ καθηγ. Τσοπανάκης², νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ λ. *γύρος* εἶχε, τὴν ἐποχὴ πού σχηματίστηκε τὸ τοπωνύμιο, τὴ σημασία 'πλάγια πλούσια σὲ προβατονομή'. Ἡ λ. *πλάγια*, πού ἀραιογραφεῖ δυὸ φορές ὁ Σχινᾶς³, φαίνεται ὅτι ἦταν διαλεκτικὴ· δὲν συμβαίνει ὁμοῦς τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴ λ. *γύρος*, πού εἶναι σήμερα γνωστὴ στοὺς Πολυγυρινοὺς μόνο μὲ τὴν κοινὴ νεοελληνικὴ τῆς σημασίας. Ἡ σημασιολογικὴ ταύτιση τῶν λέξεων *γύρος* καὶ *πλάγι* πού ἐπιχειρεῖ ὁ Σχινᾶς γίνεται μὲ σκοπὸ νὰ ἐξηγηθῇ τὸ τοπωνύμιο ἀπὸ β' συνθετικὸ τῇ λ. *γύρος*. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς συμπεραίνει ὁ καθηγ. Τσοπανάκης: «ὕποψιαζόμαστε πὼς ἔχουμε μπροστὰ μας μιὰ ἀπελπισμένη λόγια προσπάθεια γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ τοπωνυμίου»⁴.

Τελευταῖα συσχέτισε τὸ ὄνομα *Πολύγυρος* μὲ τὸ ἀρχ. κύριο ὄνομα *Πολύαρος* ὁ καθηγητὴς κ. Α. Τσοπανάκης. Σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ 2. ἢ 1. π.Χ. αἰ., πού βρέθηκε στὰ νότια τοῦ Πολυγύρου, ἀναφέρεται: «Π ο λ ύ α ρ ο ς Θρασυ- <λ>άου, Σωκράτη Πολυκράτου, χαῖρε». Κατὰ τὸν ἐκδότη τῆς ἐπιγραφῆς D. Robinson τὸ ὄνομα *Πολύαρος*, πού τώρα γιὰ πρώτη φορά βρίσκουμε στὴ Μακεδονία, εἶναι συχνὸ στὴ Θεσσαλία, ἐνῶ στὴ Θάσο ἀπαντᾷ ὁ παράλληλος τύπος *Πολύαρητος*. Ὑποθέτει λοιπὸν ὁ κ. Τσοπανάκης πὼς ὁ Πολύαρος τῆς ἐπιγραφῆς ἦταν ιδιοκτῆτης μεγάλου κτήματος στὴν περιοχὴ τοῦ Πολυγύρου ἢ ὅπωςδῆποτε εἶχε ιδιαίτερη σχέση μὲ τὴν περιοχὴ, στὴν ὁποία ἄφησε καὶ τὸ ὄνομά του. Ἀπὸ τὴν ἐκφορὰ στὰ *Πολύαρου* (=στὰ κτήματα τοῦ Πολυάρου) φτάσαμε στὴν ἐξέλιξη ὁ *Πολύγυρος* κατὰ τὰ γνωστά μεσν. καὶ νεοελλ. πρότυπα *στοῦ Καρύτη* > ὁ *Καρύτης* κλπ. Γιὰ τὴν

¹. Πβ. καὶ Σ. Κότσιανου, "Ἐνα ταξίδι στὴ Χαλκιδικὴ σ. 19: «Ὁ *Πολύγυρος* ὀνομαζόταν πρὶν *Πολύγερος*... οἱ παλαιότεροι ἔδιναν τὴν ἐξηγήσιν ὅτι ἔτσι λεγόταν, γιὰ τὴν λόγῳ τοῦ κλίματος ἦταν πολὺ γερός».

². ὁ.π. σ. 688.

³. ὁ.π. σ. 507 καὶ 508.

⁴. Α. Τσοπανάκης, ὁ.π. σ. 688. Κατὰ τὸν Π. Στάμο, Σύνοψις τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἡρώικων τῆς Χαλκιδικῆς ἀγώνων, Θεσ/νίκη 1954, σ. 8, ὁ λόγιος Γερμανὸς Κίγκ, πού ἐπισκέφθηκε κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους τὴ Χαλκιδικὴ, ἐρμηνεύει τὸ ὄνομα τῆς κωμόπολης ἀπὸ τὸ «πολλοὶ γέρον», γιὰ τὸν ὁ Πολύγυρος ἀποτελοῦσε στὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας τὴν ἐδρα ὅπου συναθροίζονταν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν γύρω χωριῶν, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦσαν τὸ διοικητικὸ συμβούλιο τῆς περιοχῆς.

φωνητική εξέλιξη *Πολύαρος*—*Πολύγυρος* δέχεται ο κ. Τσοπανάκης τις εξής βαθμίδες: α) *Πολύαρος*—**Πολύερος*, με τροπή του α κοντά στο ρ σε ε, κατά τὰ παραδείγματα της ελληνιστικής κοινής *καθαρίζω* <καθερίζω, *Σαραντάπχος* <*Σεραντάπχος*, τὰ μεσαιωνικά *μυσάρος* <*μυσερός*, *Σαρδική* <*Σερδική* κλπ. Για τὴ μεταβολή *Πολύαρος*—**Πολύερος* δὲν ἀποκλείει ο κ. Τσοπανάκης καὶ τὴν παρετυμολογία πρὸς τὸ *ιέρως*, ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ σπάνιο ὄνομα, τοῦ ὁποίου τὸ β' συνθετικό (-*αρος* <*ἀράομαι*) ἦταν ὡπωσδήποτε λιγότερο νοητὸ ἀπὸ τὸ *ιέρως*. β) **Πολύερος*—*Πολύγυρος* με ἀνάπτυξη γ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα, πολὺ συνηθισμένη στὴν ἑλληνιστικὴ κοινὴ καὶ τὴ νέα Ἑλληνικὴ, πβ. στὴν κοινὴ *ἀλεκτρονόος* <*ἐλετρυγόνος*, *Νεόπολις* <*Νεγόπολις*, *Σεραπιεῖον* <*Σαραπιγῖον*. Ὁ τύπος *Πολύγυρος* με κῶφωση τοῦ ε σε ι μᾶς ἔδωσε τὸ σημερινὸ ὄνομα *Πολύγυρος*. Τὸ ὄνομα *Πολύγυρος* ἀναγνωρίζει ο κ. Τσοπανάκης στὸν τύπο *Πολύγυρος* τοῦ χρυσοβούλλου. Ἡ σωστὴ γραφὴ τοῦ τοπωνυμίου εἶναι με ι, *Πολύγυρος*, ἀλλὰ ἡ λόγια παρετυμολογία πρὸς τὸ *γύρος* ἐπέβαλε τὴ γραφὴ *Πολύγυρος*¹. Στὴν ἑρμηνεία αὐτὴ τοῦ κ. Τσοπανάκη, ποὺ φαίνεται νὰ ἀποτελῇ τὴν πιὸ πειστικὴ ἐτυμολόγηση τοῦ τοπωνυμίου, θὰ ἐπανεέλθουμε ἀργότερα, ἀφοῦ συντομώτατα ἐξετάσουμε τὶς ἀπόψεις τοῦ Δ. Γεωργακά.

Ὁ Γεωργακάς ἐξετάζει στὴ σχετικὴ του μελέτη² τὴν ἀρχαία καὶ νέα τοπογραφία τῆς περιοχῆς τοῦ Πολυγύρου, ἀπορρίπτει τὶς ἐτυμολογίες τοῦ τοπωνυμίου ἀπὸ τὰ *γερός* <*ὕμηρός*, *γερός* <*ιέρως*, *Πολύαρος*, *γύρος* 'στροφὴ, ἔλιξη', *πολύγυρος* 'πολυγυρισμένος, πολυταξιδευμένος' καὶ προτείνει ὡς τὴν πιὸ πειστικὴ λύση τὴν ἑρμηνεία ἀπὸ τὸ νεοελλ. ἐπίθ. *πολύγυρος* (ἰσοδύναμο με τὸ ἀρχ. *πολυγῆρος*, ὁ, ἡ), τοῦ ὁποίου ἡ διαλεκτικὴ μορφή στὴν περιοχὴ Παγγαίου τῆς Μακεδονίας εἶναι *πολύγερος*. Ὁ Γεωργακάς παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἑρμηνεία τοῦ τοπωνυμίου ἀπὸ τὸ νεοελλ. ἐπίθ. *πολύγυρος*—*πολύγερος* συμφωνεῖ ἀπόλυτα κατὰ τὸν τύπο καὶ τὴν ὀρθογραφία με τὸ *Πολύγυρος* τοῦ χρυσοβούλλου³. Λησμονεῖ ὁμοῦς ο κ. Γεωργακάς ὅτι προηγουμένως⁴ εἶχε σημειώσει ὅτι ἡ γραφὴ με η τοῦ χρυσοβούλλου, καθὼς ὑποστηρίζει καὶ ὁ ἐκδότης του Fr. Dölger, δὲν ἔχει σημασία γιὰ τὴ σωστὴ ἐτυμολόγηση τοῦ τοπωνυμίου, γιατί τὸ κείμενο τοῦ χρυσοβούλλου περιέχει ἀνορθογραφίες. Ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ κ. Γεωργακάς δὲν μᾶς ἐξηγεῖ πῶς τὸ ἐπίθ. *πολύγυρος*—*πολύγερος* ἔγινε τοπωνύμιο, κατὰ παράλειψη δηλ. τίνος οὐσιαστικοῦ ἢ τέλους πάντων με ποιοὶ τρόποι⁵.

¹ Α. Τσοπανάκης, ὁ.π. σ. 698 ἐξ.

² D. Georgacas, ὁ.π. σ. 275-286.

³ D. Georgacas, ὁ.π. σ. 286.

⁴ D. Georgacas, ὁ.π. σ. 279.

⁵ Πβ. Α. Τσοπανάκης, *Πολύγυρος*, *Μακεδονικά* 4 (1955-60) 381. Ὁ κ. Τσοπανάκης ἐπανῆλθε στὸ θέμα κυρίως γιὰ νὰ ἐλέγξῃ τὶς ἀπόψεις τοῦ Δ. Γεωργακά.

Ἡ σοβαρότερη καὶ ἡ πιὸ πειστικὴ ἀπὸ τὶς ὡς τώρα ἐρμηνεῖς τοῦ ὀνόματος τῆς κομόπολης εἶναι, καθὼς ἤδη σημειώσαμε, ἡ ἐρμηνεία τοῦ κ. Τσοπανάκη. Ἡ ἀντίρρηση τοῦ Γεωργακᾶ κατὰ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ κ. Τσοπανάκη, ὅτι ἀρχαῖες ἐπιγραφές μετὰ τὸ ὄνομα *Πολύαρος* ποὺ βρέθηκαν κοντὰ στὴ Λάρισα δὲν ἄφησαν κανένα νεοελλ. τοπωνύμιο μετὰ τὸν τύπο *Πολύγυρος* ἢ μετὰ ἄλλον παραπλήσιο τύπο¹, δὲν σημαίνει τίποτε, γιατί εἶναι γνωστὸ ὅτι ἀπὸ πολλὰ πρόσωπα ποὺ εἶχαν τὸ ἴδιο ὄνομα καὶ ἐξῆσαν στοὺς ἀρχαίους ἢ τοὺς μέσους χρόνους διασώθηκε πολλὲς φορές ὡς τοπωνύμιο τὸ ὄνομα τοῦ ἐνὸς μόνον προσώπου· σὲ πολλὰς ἄλλες περιπτώσεις φυσικὸ ἦταν νὰ χαθῇ μετὰ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου τὸ τοπωνύμιο - φορέας τοῦ ἀρχ. ἢ μεσν. ὀνόματος προσώπου. Ἐπίσης γιὰ τὴ φωνητικὴ ἐξέλιξη *Πολύαρος*—*Πολύγερος*—*Πολύγι(ν)ρος*, ποὺ δέχεται ὁ κ. Τσοπανάκης, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ δεχτοῦμε τὴ σειρὰ ποὺ προτείνει ὁ Γεωργακᾶς: *Πολύαρος*—*Πολύζαρος* (πβ. ἡ *ἀδελφὴ* - *ιαδελφὴ*)—*Πολύζιρος* μετὰ παρετυμολογία πρὸς τὰ σὲ -*γυρος* (-*γερος*) ὀνόματα, καθὼς *κακόγυρος*—*κακόγερος* κλπ., γιατί καὶ οἱ δύο προτάσεις καταλήγουν στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα καὶ γιατί κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς βεβαιώσῃ ἂν ἡ τροπὴ α)ε θὰ γινόταν μετὰ παρετυμολογία πρὸς τὸ *ιερὸς*, ὅπως δέχεται ὁ κ. Τσοπανάκης, ἢ ἂν θὰ μεσολαβοῦσε παρετυμολογία πρὸς τὰ ὀνόματα ποὺ λήγουν σὲ -*γυρος* (-*γερος*), ὅπως θέλει ὁ κ. Γεωργακᾶς. Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς στὴν περίπτωσιν ποὺ ὁ *Πολύγυρος* παραγόταν ἀπὸ τὸ ὄνομα *Πολύαρος* ἢ τροπὴ α)ε θὰ εὐκολυνόταν ἀπὸ τὴ γειτνίασιν τοῦ ρ.

Κοντὰ στὸ ὄνομα *Πολύγυρος* τῆς Χαλκιδικῆς² ὑπάρχουν σήμερα καὶ δύο ἄλλα τοπωνύμια μετὰ τὸ ὄνομα *Πολυγύρα*: 1) περιοχὴ ποὺ ὑπαγόταν στὸ μοναστήρι Σκριποῦς στὴ Λιβαδιὰ τὸν περασμένο αἰῶνα, σήμερα συνοικισμὸς ὅπου κατοικοῦν σκηνίτες³, 2) μικρὸ χωριὸ τῆς Βοιωτίας, ἥδη προᾶστιο τῆς Θήβας⁴. Ὅτι τὰ τοπωνύμια *Πολυγύρα* (ἢ) σχετίζονται ἐτυμολογικὰ μετὰ τὸν Πολύγυρο τῆς Χαλκιδικῆς εἶναι προφανές. Ὅτι ὅμως τὸ ὄνομα *Πολυγύρα* δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἔχῃ σχέσιν μετὰ τὸ ὄνομα *Πολύαρος*, ποὺ κάλλιστα θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀρχικὴ ὀνομασία τῆς πρωτεύουσας τῆς

¹ D. Georgacas, δ.π. σ. 282.

² Τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ *Πολύγυρος* στὴν περιφέρεια Ἰωαννίνων, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Σ. Κότσιανος, Πολύγυρος σ. 9, σημ. 8, παρατηρεῖ ὅτι συνωνυμεῖ μετὰ τὸν Πολύγυρο τῆς Χαλκιδικῆς, προέρχεται ἀπὸ μετονομασίαν τοῦ παλίου ὀνόματος *Ζαγόρτσα* τοῦ χωριοῦ τούτου. Βλ. τὸ κρατικὸν Λεξικὸν δῆμων, κοινοτήτων κλπ.. Ἀθήνα 1956, σ. 227.

³ I. Παγκαβῆ, Τὰ ἑλληνικά 1, Ἀθήνα 1853, σ. 483, MEE 20 (1932) 481γ, Γ. Στεφάνου, Πλήρης γεωγραφικὸν λεξικὸν τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1935, σ. 428α.

⁴ Παγκαβῆ, δ.π. σ. 478. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ δύο νέα τοπωνύμια μετὰ τὸν τύπον *Πολυγύρα* προσέκομισε γιὰ πρώτη φορά στὴν ἔρευναν τοῦ Πολυγύρου ὁ Δ. Γεωργακᾶς.

Χαλκιδικής, είναι επίσης φανερό. Ἀλλὰ ποιὰ σχέσηη ἔχουν μεταξύ τους τὰ τοπωνύμια;

Εἶδαμε ἤδη ὅτι ὁ Πολύγυρος ἦταν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους «προάστειον», δηλαδὴ μετόχι, τῆς Θεοτόκου τῶν Χαουνίων. Ἡ μία *Πολυγύρα* ἦταν ὡς τὰ τελευταῖα κτῆμα, κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους προφανῶς μετόχι, τῆς μονῆς Σκριποῦς· τὸν περασμένο αἰῶνα ὁ Ραγκαβῆς σημειώνει τὰ τοπωνύμια *Τσαμάλι* καὶ *Πολυγύρα* ὡς περιοχὲς τῆς μονῆς Σκριποῦς. Ἡ δευτέρα *Πολυγύρα* εἶναι σήμερα προάστιο τῆς Θήβας, πιθανὸν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους «προάστειον» κάποιου ἁγίου τῆς Θήβας ἢ μοναστηριοῦ ἰδρυμένου στὴν περιοχὴ τῆς Θήβας· ὁ Ραγκαβῆς ὑπάγει στὸν «δῆμον Θηβῶν» τοὺς συνοικισμοὺς *Πυρί* καὶ *Ἅγιο Θεόδωρο* καὶ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ *Πολυγύρα* (μὲ ἡ) εἶναι «θέσις» τοῦ *Ἁγ. Θεοδώρου*. Ἐχομε λοιπὸν μπροστά μας τρία τοπωνύμια, πού στοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἦταν κτήματα πού ὑπάγονταν πιθανότατα στὴ δικαιοδοσίᾳ μοναστηριῶν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἴσως εἶναι τυχαῖο, θὰ ἔπρεπε ὅμως νὰ σημειωθῇ.

Προτοῦ προτείνουμε τὴν ἐρμηνεία πού πιστεύουμε ὅτι ἀληθεύει στὴν περίπτωσι τοῦ Πολυγύρου, δὲν θεωροῦμε ἄσκοπο νὰ παραθέσουμε καὶ ὁρισμένες ἄλλες σκέψεις σχετικὰ μὲ τὴν ἐτυμολογία τοῦ τοπωνυμίου τούτου. Καταρχὴν ἡ κωμόπολις τῆς Χαλκιδικῆς θὰ μπορούσε νὰ διασώξῃ τὴ «γλῶσσα» τοῦ Ἑσυχίου «π ο λ ὕ ρ ο ς· πολυάρουρος, πλούσιος». Στὴν περίπτωσι αὐτὴ δὲν θὰ ἦταν ἡ πρώτη φορὰ πού ἓνα νεοελλ. τοπωνύμιο διατηρεῖ γλωσσικὰ στοιχεῖα πού ἀπὸ πολὺν καιρὸ ἔλειψαν ἀπὸ τὴ γλῶσσα μας· ἀναφέρω—γιὰ νὰ περιορισθῶ σ' ἓνα μόνον παράδειγμα—τὸ νεοελλ. τοπων. *Πηλωρύχι*· μεσν. **πηλωρύχιν* (ἀρχ. **πηλωρυχεῖον*¹). Τὸ ἐπιθ. *πολύηρος* μὲ τὴ γνωστὴ τόσο στὴν ἀρχαία ὅσο καὶ τὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα ἀνάπτυξη γ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα θὰ μπορούσε εὐκόλα νὰ μᾶς δώσῃ τὸν τύπο *Πολύηρος*, πού θὰ συμφωνοῦσε ἀπόλυτα μὲ τὴν ὀρθογραφία τοῦ χρυσοβοῦλλου τοῦ 11. αἱ. Ἡ δὲ ὁ καθηγ. κ. Τσοπανάκης σημείωσε γιὰ τὸν Πολύγυρο: «Ἡ εὐφορία γῆ, τὰ νερά κι' ἡ κεντρικὴ θέσι συντελέσαν στὴν ἀνάπτυξη τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοῦ π ρ ο α σ τ ε ῖ ο υ, τὸ ὁποῖο σιγὰ σιγὰ ἐγινε ἀνεξάρτητο κι' ἐξελίχθηκε σὲ μιὰ ὠραία καὶ πλούσια κοινότητα»². Ἡ ὀνομασία «πολύηρος ἀγρός» θὰ μπορούσε νὰ δοθῇ ἀρχικὰ στὸ μεσαιωνικὸ εὐφορο κτῆμα, πού ἦταν «προάστειον» τῆς Θεοτόκου τῶν Χαουνίων. Ὁ χαρακτηρισμὸς «πολύηρος ἀγρός» ἦταν εὐκόλο νὰ ἐξελιχθῇ σὲ *πολύηρος*· *Πολύηρος* κατὰ παράλειψιν τοῦ οὐσ. ἀ γ ρ ὁ ς. Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ λέξεις ἀ γ ρ ὁ ς καὶ ἀ γ ρ ῖ δ ι ἀποτελοῦν πολὺ εὐχρηστα μεσαιωνικά καὶ νεοελληνικά το-

¹ Βλ. Κ. Ἀμάντου, Συμβολὴ εἰς τὸ χιακὸν γλωσσάριον καὶ τὸ χιακὸν τοπωνυμικόν, Ἀθῆνα 1926, σ. 81, καὶ Ἀθῆνα 35 (1924) 242.

² Α. Τσοπανάκης, Πολύγυρος. Προσφορά εἰς Στ. Κυριακίδην, σ. 687.

πωνύμια. Σύμφωνα με την έρμηνεία αυτή τὰ δύο βοιωτικά τοπωνύμια θὰ προέρχονταν ἀπὸ τὸ θηλυκὸ τοῦ ἐπιθ. *πολύηρος* με παράλειψη τοῦ οὐσ. γ ἢ ἢ χ ὡ ρ α: *πολύηρα* (ἐνν. γ ἢ, χ ὡ ρ α κλπ.) *Πολυγήρα*.

Τὴν ἀφετηρία γιὰ μιὰ ἄλλη ἐρμηνεία θὰ μπορούσε νὰ μᾶς δώσῃ ἡ συσχέτιση τοῦ Πολυγύρου με τὴ λέξη *Γυρά* ἢ *Γύρα*, ποὺ συναντοῦμε στὸν Πορφυρογέννητο: «Ἡ δὲ χειμέριος τῶν αὐτῶν Ῥῶς καὶ σκληρὰ διαγωγή ἐστὶν αὕτη. Ἡνίκα ὁ Νοέμβριος μὴν εἰσέλθῃ, εὐθέως οἱ αὐτῶν ἐξέρχονται ἄρχοντες μετὰ πάντων τῶν Ῥῶς ἀπὸ τὸν Κίαβον, καὶ ἀπέρχονται εἰς τὰ πολύδια ἃ λέγεται Γύρα, ἦγουν εἰς τὰς Σκλαβηνίας τῶν τε Βερβιάνων καὶ τῶν Δραγουβιτῶν καί...»¹. Ὁ Ducange στὸ ἐλληνικό του Γλωσσάριο σημειώνει «ΠΟΛΥΔΙΟΝ, Municipium, Oppidum. Constant. Porph. de Adm. Imp. cap. 9. extremo: καὶ ἀπέρχονται εἰς τὰ πολύδια, ἃ λέγεται Γυρά», παρατηρεῖ ὅμως γιὰ τὸν τύπο τῆς λέξης: «Nisi legendum sit πολύδρια, ut est in Gloss. Gr. Lat. Phavorinus: πολίχνα, πολύδρια, πόλεις». Σχολιάζοντας ἐξάλλου ὁ Κοραῆς τὸ χωρίο τοῦτο τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ εἰδικὰ τὴ λ. π ο λ ύ δ ι ο ν κάνει τὶς ἐξῆς παρατηρήσεις: «ΠΟΛΙΔΙΟΝ. Κατὰ γράφεται εἰς τὸν Δ(ουκάγιον) καὶ ἄλλους, διὰ τοῦ υ, Π ο λ ύ δ ι ο ν· ἐξηγεῖται ὅμως ὀρθά, Municipium (municipalité), με μαρτυρίαν ἀπὸ Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, “Καὶ ἀπέρχονται εἰς τὰ πολύδια (γρ. πολίδια), ἃ λέγεται Γυρά”. Π ο λ ί δ ι α, Π ο λ ί δ ρ ι α καὶ Π ο λ ί χ ν ι α ὠνόμαζον οἱ Γραικορωμαῖοι τὰ ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους ὀνομαζόμενα Municipia, ἦγουν τὰς μικρὰς πόλεις ἢ κώμας, κατοικουμένας ἀπὸ ὑποτελεῖς μὲν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος, συγχωρουμένας ὅμως νὰ ἔχωσιν ἰδίους διοικητάς, καὶ νόμιμα τινὰ χωριστά. Οἱ διοικηταὶ ἢ κυβερνῆται ὀνομάζοντο Duumviri (Δύανδροι ἢ Δύαρχοι), διότι ἦσαν δύο τὸν ἀριθμόν. Τὰ Γλ(ωσσάρια) φέρουν “Municipalis, πολιτικός, ὁ ἀπὸ τοῦ πολιχνίου”. Τὸ Γυρά τοῦ Κωνσταντίνου πιθανὸν ὅτι σημαίνει τὸ λεγόμενον ἀπὸ τοὺς Γάλλους Arrondissement municipal, ἢ communal»².

Ἄν ἡ ἐρμηνεία ποὺ δίνουν ὁ Ducange καὶ ὁ Κοραῆς στὸ Γύρα ἢ Γυρά τοῦτο τοῦ Πορφυρογεννήτου ἦταν ἀσφαλῆς καὶ συνεπῶς ἡ λ. Γυρά (τὰ) δήλωνε τὶς μικρὰς πόλεις, τὶς κωμοπόλεις ἢ καὶ τὰ χωριά καὶ τοὺς ἀπλοὺς γεωργικοὺς συνοικισμοὺς, θὰ μᾶς ἐπιτρεπόταν νὰ θεωρήσουμε τὸν Πολύγυρο ὡς ἄθροισμα ἀπὸ μικρὰ πολίχνα ἢ καὶ γεωργικοὺς συνοικισμοὺς καὶ νὰ ἐξηγήσουμε τὸ τοπωνύμιον ἀπὸ β' συνθετικὸ τὴ λ. Γυρά. Ἡ γνώμη ὅμως τῶν δύο παραπάνω λογίων, ποὺ ἀσπάστηκαν καὶ νεώτεροι φιλόλογοι, ἀποδεικνύεται σήμερα ἐσφαλμένη. Πρῶτος ὁ Μ. Solonvien ὑπέδειξε ὅτι τὸ π ο λ ύ δ ι α τοῦτο ἀποτελεῖ ἐλληνικὴ μεταγραφή τοῦ σλαβο-

¹. De admin., ἐκδ. Βόννης, σ. 79. 15.

². Ἄτακτα IV, σ. 441 ἐξ.

νικου *polyudie*, πού βρίσκεται συχνά στα μεσν. ρωσικά κείμενα και δηλώνει α) τὸν φόρο πού συγκέντρωναν οἱ Ρῶσοι ἄρχοντες ἀπὸ τοὺς ὑποτελεῖς τους, καὶ β) τὸ ταξίδι, τὴν περιοδεία, τὴ «γύρα» πού ἔκαναν οἱ ἴδιοι ἄρχοντες στὴν περιοχὴ τῆς δικαιοδοσίας τους, κυρίως γιὰ νὰ συλλέξουν τὸν φόρο αὐτὸν ἢ καὶ νὰ διευθετήσουν ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴ διοίκηση καὶ τὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης στὴν περιοχὴ τοῦ φέουδου τους. Ἡ λ. *πολύδια* εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴ μεσν. ἑλλην. *γύρα* (ἦ), πού δηλώνει τὸ ταξίδι πού κάνει ὁ τοπικὸς ἄρχοντας γιὰ νὰ εἰσπράξῃ φόρο ἀπὸ τοὺς ὑποτελεῖς του, πβ. Ducange στὴ λ. *γυρεύειν*, ὅπου τὸ ἐρμήνευμα «Γύρας, Circulationes, Circuitiones» καὶ τὸ χωρίο ἀπὸ τὴν Ἐπαναγωγὴ VII, 8 «κελεύομεν μηδενὶ τῶν ἀρχόντων ἐξεῖναι χωρὶς ἀναγκαίας χρεῖας ἀποδημίας ποιεῖσθαι ἢ τὰς λεγομένας γύρας»¹. Ἡδὴ στὴ νέα ἐκδόση τοῦ *De administrando* τὸ χωρίο τοῦτο ἔχει ἀποκατασταθῇ ὡς ἐξῆς: «καὶ ἀπέρχονται εἰς τὰ πολύδια, ὃ λέγεται γύρα»².

Πιστεύω ὅτι στὸν *Πολύγυρο* ἔχουμε ἓνα σύνθετο ὄνομα μὲ β' συνθετικὸ τὴ λ. *γύρος* στὴ σημασίᾳ «περιλάκκωμα τῆς ἐλιάς» καὶ μεταφορικὰ «ἡ ἴδια ἡ ἐλιά, τὸ λιόδεντρο». Στὸν Θεόφραστο ἡ λ. *γῦρος* (ὁ) δηλώνει τὸν λάκκο, τὸν βόθρο πού εἶναι προορισμένος νὰ δεχθῇ νεαρὸ φυτὸ καὶ συνηθέστερα τὴ νεαρὴ ἐλιά ἢ ἄμπελο: «διὰ ταῦτα δεῖ τοὺς γύρους προορύττειν», «καὶ τοὺς γύρους οὐκ εὐθὺς συμπληροῦσι», «τοὺς γύρους ὕδατος ἐμπιλάναι», Θεοφρ., Περὶ φυτῶν αἰτιῶν 3.4.1, 3.4.2, 3.6.2. Στὰ Γεωπονικά 5.26.1, 2 ἡ λέξις ἀπαντᾷ μὲ τὸν τύπο *γυρός*: «ἐῷσι τοὺς γυροὺς δι' ὄλου τοῦ χειμῶνος», «καὶ οἱ μὲν βαθύτερον γυρὸν ποιοῦσι, οἱ δὲ ποδιαῖον βάθος» πβ. ὁμοῦ καὶ 11.18.5: «τοῦ φυτοῦ γύρον ὀρύξας». Καὶ ὁ Εὐστάθιος, Ὁδύσσ. 1864.7, μαρτυρεῖ ὅτι «οἱ δὲ παλαιοὶ φασιν ὅτι γυροὶ λέγονται καὶ οὗ τὰ φυτὰ ἐμβάλλουσι». Κατὰ τὸν Ἡσύχιον «γύροιο βόθροιο». Ἡ λ. *γῦρος* δηλώνει τὸν λάκκο ἢ τὸ περιλάκκωμα τῶν φυτῶν καὶ ἰδιαίτερα τῆς ἐλιάς καὶ τῆς ἄμπελου: «ὕσκαμον καὶ ὅπῃν ὅσοις ἔργον τρυγᾶν, οὗτοι περισκάπτουσι μὲν γύρους» Αἰλιανοῦ, Περὶ ζώων 9.32, «ἐγὼ μὲν ἤκοντος τοῦ καιροῦ γύρους περισκάψας καὶ ἐμβαθύνας βόθρια οἷός τε ἡμῖν ἐλάδια ἐμφυτεύειν καὶ ἐπάγειν αὐτοῖς ναματιαῖον ὕδωρ» Ἀλκίφρ. 2.10.1 (πβ. καὶ 3.34.3). Τὸ ρῆμα ἐξάλλου *γυρώω* «περισκάπτω τὴ ρίζα φυτοῦ» εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὸν Ἄρατο 9 «ὅτε δεξιαὶ ὦραι καὶ φυτὰ γυρῶσαι καὶ σπέρματα πάντα βαλέσθαι»³, καὶ

¹ Jus graecoromanum (ἔκδ. I. καὶ Π. Ζέπου) II, Ἀθήνα 1931, σ. 250.

² G. Moravcsik—R. Jenkins, C. Porphyrog. *De admin. imp.*, Βουδαπέστη 1949, σ. 107, καὶ *Commentary*, Λονδίνο 1962, σ. 59ἑξ., ὅπου πλήρης βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὴν πολυσυζητημένη λ. *πολύδια*.

³ Πβ. Μέγα Ἑτυμολ. «Γύρωσαι Ἄρατος, Καὶ φυτὰ γυρῶσαι: —σημαίνει τὸ φυλάσσει καὶ περιφράζει, ἢ βόθρον ὀρύζει, ἐν ᾧ τὰ φυτὰ κατατίθενται· παρὰ τὸ γύρον ποιεῖν ἐν τῷ περιφράσσει».

ἀπὸ τὰ Γεωπονικά 4.3.1 «ἐπειδὴν τὰς μεγάλας ἀμπέλους ἅπαξ καὶ δευτερον γυροῦν, τούτεστι περισκάπτειν ἀρξώμεθα, ἐκ τῆς πολλῆς ἐπιμελείας μέγα κέρδος ἔσται» (πβ. καὶ Γεωπον. 2.46.4, 3.13.3., 5.20.1, 5.21.4)· ἡ ἐργασία αὐτὴ ὀνομάζεται *γύρωσις*, Γεωπον. 2.46.4 (γ. ἀμπέλων), 9.9.2 (γ. ἐλαίων) κ.ά.

Σύμφωνα μὲ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἢ λ. *γύρος* μαρτυρεῖται σήμερα μὲ τὴ σημασία "περιλάκκωμα τῆς ἀμπέλου ἢ τῶν δένδρων" στὴ Δημητσάνα, ὅπου λέγεται ἡ παροιμία «Ὁ γύρος δέντρα μαραίνει», δηλ. μαραίνεται τὸ δέντρο, ἂν δὲν ἀνοιχτῇ ἔγκαιρα στὴ ρίζα τοῦ ὁ λάκκος γιὰ νὰ ποτίζεται¹. Στὴν Κύπρο οἱ λέξεις *πόγυρος* ἢ *πόνυρος* καὶ *πογύριν* ἢ *πούριν* δηλώνουν τὸ περιλάκκωμα τῆς ἀμπέλου². Στὸν Πολύγυρο τῆς Χαλκιδικῆς χρησιμοποιεῖται σήμερα εὐρύτατα ἢ λ. *γύρος* "περιλάκκωμα τῆς ἐλιάς" ἀπὸ τὸν ἀγροτικὸ καὶ ἰδίως ἐλαιοπαραγωγικὸ κόσμον τῆς περιοχῆς³.

Σὲ καταστατικά κτημάτων, ἓνα εἶδος φορολογικῶν καταστάσεων, τοῦ 3/4. αἱ. μ.Χ. συναντοῦμε τὴ λ. *γῦροι* μὲ τὴ σημασία "λιόδεντρα". Ἀποσπάσματα τοῦ εἶδους αὐτοῦ τῶν καταστάσεων μᾶς σώθηκαν σὲ ἐπιγραφὰς ἀπὸ τὴ Λέσβο, τὴ Θήρα, τὰ Μύλασα τῆς Καρίας, τὴ Χίο, τὴν Κῶ, τὴν Ἀστυπάλαια, τὴς Τράλλεις καὶ τὴ Μαγνησίᾳ τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ τὴν πόλιν Volcei τῆς Λουκανίας⁴. Στὶς ἐπιγραφὰς τῆς κατηγορίας αὐτῆς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴ Λέσβο, τὴ Θήρα καὶ τὰ Μύλασα ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως ὁ πληθυντ. *γῦροι*=λιόδεντρα⁵. Παραθέτω ὁρισμένα δείγματα ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὰς τῆς Λέσβου.

<i>Χω(ρίον) Τεῖχεα</i>	<i>Χω. Πύργου</i>	<i>Χω. Πέτρ(α)</i>
<i>ἀμπ(έλου) ἰούγ(ερα)ς</i>	<i>ἀμπ. ἰούγ. βδ</i>	<i>ἀμπ. ἰούγ. βζ</i>
<i>σπορ(ίμου γῆς) ἰούγ. ν</i>	<i>σπορ. ἰούγ. η</i>	<i>σπορ. ἰούγ. ν</i>
<i>ἐλ(αίων) γῦρ(οι) χπ</i>	<i>ἐλ. γῦρ. ρμβ</i>	<i>ἐλ. γῦρ. σκθ</i>
<i>νομ(ῆς) ἰούγ. ν</i>	<i>νομ. ἰούγ. α</i>	<i>νομ. ἰούγ. ρ⁶</i>

¹ Ὁφείλω νὰ εὐχαριστήσω τὸν συντάκτη τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ κ. Δ. Βαγιακάκο, στὸν ὁποῖο χρωστῶ τὴν πληροφορία.

² Ἱστορ. Λεξ. τῆς Ν. Ἑλλήν., στὶς λλ. *ἀπόγυρος* (4) καὶ *ἀπογύρι* (6).

³ Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ κ. Σ. Κότσιανου, στὸν ὁποῖο ὀφείλονται ἰδιαιτέρως εὐχαριστίες καὶ γενικότερα γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔδειξε γιὰ τὴ μελέτη αὐτή.

⁴ Γιὰ τὸ εἶδος τῶν φορολογικῶν καταστάσεων, τὴν προέλευση καὶ χρονολόγησή τους βλ. συγκεντρωτικὰ τοῦ J. K a r a y a n n o p u l o s, Das Finanzwesen des frühbyzantinischen Staates, Μόναχο 1958, σ. 43ἑξ.

⁵ Στὴ σημασία ποὺ ἔχει ἢ λ. *γῦροι* στὸ εἶδος τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν μοῦ ἐπέστησε τὴν προσοχὴ ὁ καθηγ. κ. Ἰω. Καραγιαννόπουλος, ποὺ πρέπει νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή.

⁶ I.G. XII. 2—76, E. Pottier καὶ A. Hauvette-Besnault, Inscriptions de Lesbos, Bull. Corr. Hell. 4(1880) 417 ἑξ., C. Cichorius, Inschriften aus Lesbos, Athen. Mitt. 13 (1888) 44. Στὶς ἐπόμενες τέσσερις ἐπιγραφὰς ἀπὸ τὴ Λέσβο

Ἐξίσου συχνά συναντιέται ἡ λ. γῦροι στὶς ἐπιγραφὰς τῆς κατηγορίας τῶν φορολογικῶν καταστάσεων ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴ Θήρα:

χω. Ὀφραγόρεα	γ[ῆ]ς io. 13 [8]	ἀμπελ. io. 30 ἐλεῶν γῦ. 286
χω. Ἀγρὸς	γῆς io. 70	ἀμπελ. io. 10 1) 11 ἐλεῶν γῦ. 6 ¹
χω. Χρυσελάδιν	γῆς σπορ. io. 16	ἀμπελ. io. 2 1) 2 αἰλεῶν γῦ. 59 ²
χω. Ἀλωπέκιον	γῆ(ς) σπορ. io. 31	ἀμπελ. io. 2 - αἰλεῶ(ν) γῦ. 24 ³

Σὲ μικρὸ ἀπόσπασμα ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὰ Μύλασα τῆς Καρίας διαβάζουμε μιὰ φορά τὴ λέξη: ἐλ(αιῶν) γ[ῦρ(οι)]⁴.

Στὰ παραπάνω κείμενα τῶν ἐπιγραφῶν οἱ ἐκτάσεις τῶν ἀμπελώνων, τῆς σπόριμης γῆς καὶ τῶν βοσκοτόπων μετριοῦνται κατὰ *ιούγερα* (ρωμαϊκὸ jugerum), ἐνῶ τὰ λιόδεντρα μετριοῦνται κατὰ *γύρους*, δηλ. κατὰ κορμοὺς δέντρων ἢ «ρίζες», καθὼς θὰ λέγαμε σήμερα. Σχολιάζοντας τὶς ἐπιγραφὰς τῆς Θήρας ὁ Th. Mommsen παρατηρεῖ: «Für jedes einzelne Grundstück (*fundus*) werden namhaft gemacht.....c) die Ölbäume, welche bezeichnet werden mit dem der Ziffer vorgesetzten Wort γυρ., worin Ross γυρόν oder γύρωμα erkennen wollte. Gewiss ist γυρός gemeint, das heisst, wie die Wörterbücher nachweisen, die für eine einzeln stehende Pflanze bestimmte Grube, die *scrobs* der Römer. Hier wurde also nicht gemessen, sondern die Zahl der Stämme gezählt oder vielmehr der Gruben, weil der Ölbaum sehr oft gleich von der Wurzel aus sich verästet»⁵. Ἀνάλογες παρατηρήσεις κάνει γιὰ τὶς ἐπιγραφὰς τῆς Λέσβου ὁ C. Cichorius, ποὺ ἔχει ἀλλωστε ὑπόψη τὸν Mommsen: «Der bezeichnete Besitz besteht...3) in Ölpflanzungen, ἐλ(αιῶν), gezählt nach γυρ. d. i. nach Mommsen's Erklärung γυροί. Bei den hohen Zahlen dieser γυροί unter den einzelnen Grundstücken darf darin kein Flächenmass erblickt werden, sondern wir haben darin die Anzahl der einzelnen Ölbäume, je mit einer gewissen Bodenfläche im Umkreis zu sehen, wozu

(I.G. XII. 2—77—80) ἐπαναλαμβάνεται πολλὰς φορὰς ἡ λ. γῦρ(οι). Στὴν τελευταία, ἀρ. 80, βρίσκουμε τὴ λέξη ὁλόκληρη: ἐλ. γῦροι ρ--.

¹. I.G. XII.3—343.

². I.G. XII.3—344.

³. I.G. XII.3—345. Ἄς σημειωθῇ ὅτι στὶς ἐπιγραφὰς ἀρ. 343-346 ἡ λ. ἀναφέρεται ὡς γῦ. ἢ γῦρ. πάνω ἀπὸ τριάντα φορὰς.

⁴. W. Judeich, *Inscripfen aus Karien*, Athen. Mitt. 15 (1890) 279, A. Persson, *Inscriptions de Carie*, Bull. Corr. Hell. 46 (1922) 403εξ., Suppl. epigr. gr. II (1924), ἀρ. 543.

⁵. Th. Mommsen, *Syrische Provinzialmasse*, Hermes 3 (1869) 437εξ. Πβ. καὶ Pottier—Hauvette—Besnault, δ.π. σ. 422: «Le mot γυρ est, suivant Ross, l'abréviation de γυρόν ou γύρωμα; suivant Mommsen, il faut certainement restituer γυρός, qui désigne la fosse creusée en terre et destinée à recevoir le pied de l'arbre».

ja auch die aus Eustathius Od. p. 1864, 7 von Mommsen herangezogene Bedeutung von γυρός am besten passt»¹. Ἡ ὑπόθεση τοῦ Cichorius, ὅτι μαζί με τὸν ἀριθμὸ τῶν δέντρων θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ ὑπολογίσουμε καὶ μιὰ ὀρισμένη ἔκταση γῆς, δηλ. ἀκριβῶς τὸ περιλάκκωμα κάθε ἐλιάς, δὲν εἶναι ἀναγκαστικὴ δικαιολογίη μόνον ἢ ἀποψη αὐτὴ τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο ἡ λ. γῦρος “περιλάκκωμα” δήλωσε μεταφορικὰ τὸ λιόδεντρο. Πολὺ πρὸ λογικῆ καὶ πειστικῆ δικαιολόγησι τῆς μεταφορικῆς χρήσεως «γῦρος=ἐλαία» ἀποτελεῖ ἡ γνώμη τοῦ Mommsen, ὅτι μετριοῦνται ἐδῶ οἱ «ρίζες» ἢ καλύτερα οἱ «γῦροι», γιατί συχνὰ τὸ λιόδεντρο βγάζει παρακλάδια ἀπὸ τῇ ρίζα του. Ὅπωςδὴποτε ἡ λ. γῦρος “περιλάκκωμα” ἦταν εὐκόλο νὰ περάσῃ στὴ σημασίᾳ τοῦ λιόδεντρου, καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ χωρὶς ἀμφιβολία ἡ χρῆσις τῆς λέξεως στὶς ἐπιγραφὰς ποὺ ἐξετάσαμε. Μάλιστα σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὰς τῆς Λέσβου συναντοῦμε ἐκφράσεις, καθὼς «ἐλ. πρώτ. γῦρ. φκς, δευτέρ. γῦρ. [υπ]β»², ὅπου με τὶς ἐνδείξεις πρώτ. καὶ δευτέρ. δηλώνονται οἱ ρίζες ποὺ παράγουν λάδι πρώτης ἢ δεύτερης ποιότητος³.

Ἐπιγραφὰς τοῦ εἶδους τῶν φορολογικῶν καταστάσεων, ποὺ εἶδαμε καὶ ποὺ ἡ χρῆσις τους καθιερῶνεται στὸν 3/4. αἰ. σύμφωνα με νομοθέτημα τοῦ Διοκλητιανοῦ, δὲν μᾶς σῶθηκαν ἀπὸ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες. Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ φορολογικὲς καταστάσεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἐξακολούθησαν νὰ ἐκδίδωνται τουλάχιστον ὡς τὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁴ καὶ πιθανότατα καὶ ἀργότερα. Γιὰ μᾶς πάντως εἶναι ἀρκετὴ ἡ μαρτυρία «γῦρος=λιόδεντρο», ὥστε νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸν Πολύγυρο, ποὺ πρωτοεμφανίζεται τὸν 11. αἰ. ὡς Πολύγυρος καὶ ὅπου ὡς σήμερα εὐδοκιμεῖ ἡ ἐλιά, ὡς τόπο ποὺ ἔχει «πολλοὺς γῦρους». Σήμερα τὸ τοπὸν. (Γ)υράφια (τὰ) ἀπαντᾷ στὴν Κάρπαθο⁵. Ἴσως πρόκειται γιὰ *γυράφια(γῦρος “λιόδεντρο”+ὑποκοριστ. κατὰ λ. -άφι (λ.χ. χωράφι, ξυράφι, χρυσάφι)⁶, γιὰ περιοχὴ δηλ. ποὺ τῆς ἔμεινε τὸ ὄνομα ἀπὸ τότε ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ φύτευσαν σ’ αὐτὴ νεαρά λιόδεντρα· τὸ *γυράφια στὴν περίπτωσι αὐτὴ ταυτίζεται σηματολογικὰ μετὰ τὸ ἀρχ. ἐλάδια (πβ. στὴ σ. 204 τὸ χωρίο ἀπὸ τὸν Ἀλκίφρονα). Τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ τοῦ (Γ)υράφια ἐνισχύει ἡ συσχέτισις μετὰ τὸ ἐπίσης καρπαθιακὸ τοπὸν. Γεραφώνας (δ), ποὺ προσδιορίζει περιοχὴ ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ «δάσος καὶ ἐλαιῶνες»⁷. Ἐπειδὴ ὁ Γεραφώνας ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ ἐλαιῶνες, μπο-

¹ C. Cichorius, δ.π. σ. 48. Πβ. καὶ A. Persson, δ.π. σ. 404.

² I.G. XII.2—79.

³ Bl. Pottier—Hauvette—Besnault, δ.π. σ. 423, C. Cichorius, δ.π. σ. 50 ἐξ.

⁴ Bl. J. Karayannopoulos, Finanzwesen, σ. 49δξ.

⁵ E. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά, Ἀθήνα 1896, σ. 154. Ὁ Μανωλακάκης δὲν μᾶς δίνει καμιὰ ἄλλη πληροφορία γιὰ τὸ τοπωνύμιον.

⁶ Ν. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολογ. Λεξ. σ. 29.

⁷ Μ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου 2. Ἀθήνα 1934,

ρεί νά ἐρμηνευθῇ ὡς **γυραφώνας* (*γυράφια*+*κατάλ. -ώνας*, κατὰ τὸ *ἐλαιώνας*))*γυραφώνας*¹.

Τῇ λέξει *γύρος* 'λιόδεντρο' ἀναγνωρίζουμε στὸ β' συνθετικὸ τοῦ νεο-ελλην. *λιούρι* (Νάξος) 'τόπος περιέχων ἐλαίαις, μικρὸς ἐλαιών', ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐρμήνευσε ὁ Κουκουλῆς τοὺς τύπους *λεγούρια* καὶ *Λεγουρικό*, ποὺ ἀναφέρονται σὲ θρήνο ποῦ συνέθεσε ἀνώνυμος Ἀθηναῖος στιχουργὸς τοῦ 15. αἰ., ὅταν οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν στὴν Ἀττικὴ καὶ κατὰστρεψαν τὴν Ἀθήνα: στίχ. 17 "ἀρχὴν αἰχμαλωτίσασιν Λεγουρικοῦ τὸ μέρος", στίχ. 40 "ἐκόψασιν τοὺς πόδας μου [δηλ. τῆς πόλης] ἤγουν τὰ λεγούρια". Ὁ Κουκουλῆς ἀπέδειξε ὅτι *λεγούρια* εἶναι τὰ *λιούρια* <*ἐλαιογύρια* (γιά τὴ φωνητικὴ ἐξέλιξη *εο* > *ε* ἢ *ι* πβ. *λεοντάρι*—*λεντάρι*, *ἐλαιοκόκι*—*λεκόκι*, *ἐλαιοτριβεῖο*—*ἀλετρονγείο*, καὶ *ἐλαιοφόρι*—*λιφόρι*, *ἐλαιοτριβεῖο*—*λιτριβεῖο*) καὶ ὅτι μὲ τὴ λ. *λεγούρια* δηλώνονται τὰ *λιόδεντρα* ποὺ ἔκοψαν οἱ Τοῦρκοι· ὁ τόπος ὅπου βρίσκονταν τὰ *λεγούρια*, δηλ. ὁ ἐλαιώνας τῆς Ἀθήνας, ὀνομάζεται *Λεγουρικό* <*ἐλαιογυρικόν* (ἐνν. *μέρος*, πβ. *δενδρικό*=πολλὰ δένδρα, *μουλαρικό*, *ὄνικό* κλπ.)².

Τοπωνύμια μὲ τὸν τύπο *Γύρος* (ὁ) καὶ *Γύροι* (οἱ) εἶναι σήμερα γνωστὰ ἀπὸ περισσότερες περιοχὲς τῆς χώρας μας· δὲν εἶναι ὅμως ἐξακριβωμένη ἡ προέλευσί τους, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν στὴν κατηγορία τῶν τοπωνυμίων ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὸ ὄνομα τῆς κωμόπολης τῆς Χαλκιδικῆς³.

σ. 483. Ὁ Μιχαηλίδης παρατηρεῖ γιὰ τὸ τοπωνύμιο: «Σχετίζεται ἄραγε πρὸς τὸ *ιερόφωνος* (παρὰ Σουῖδα καὶ Φωτίω=μεγαλόφωνος) (;)».

¹ Γιά τὴ μεταβολὴ *υ* > *ε* στὴ λ. *γύρος* πβ. *ἀνάγυρα*—*ἀνάερα*, *ἀπογυρίζω*—*ἀποερίζω*, *αὐλόγυρος*—*αὐλόγερος*, *αὐλόγυρο*—*αὐλόερο* (Ἱστορ. Λεξ. 2, σ. 28 καὶ 443. 3, σ. 296), *γυροβολιὰ*—*γεροβολιὰ* (Ἀραβαντινοῦ, Ἑπειρωτ. γλωσσ. σ. 32).

² Φ. Κουκουλῆ, *Λεγούρια*—*Λεγουρεῖα*, Ἀθηνᾶ 27 (1915) 155 ἐξ. Τὸ χωριὸ τῆς Ναυπλίας *Λιγουρεῖο*, μὲ τὸ ὁποῖο λανθασμένα προηγούμενοι ἐρευνητὲς εἶχαν ταυτίσει τοπικὰ τὸ *Λεγουρικό* τοῦ στιχουργήματος τοῦ 15. αἰ., ἐρμήνευσε ὁ Κουκουλῆς, δ.π., σ. 159 ἐξ., ὡς ἐξῆς: *ἐλαιογύριον* > *ἐλαιογυρεῖον* (πβ. *ἐμπόριον*—*ἐμπορεῖον*—*ἐμπορεῖο*, *βουκόλιον*—*βουκολεῖον*—*βουκουλεῖο* κλπ.) > *λεγουρεῖον* ἢ *λιγουρεῖον* > *λεγουρεῖο* ἢ *λιγουρεῖο*. Δήλωνε δηλ. ἀρχικὰ τὸ τοπων. *Λιγουρεῖο* τὸν ἐλαιώνα· πράγματι ἔξω ἀπὸ τὸ *Λιγουρεῖο* ὑπάρχει ὡς σήμερα μεγάλος ἐλαιώνας. Ὡς *ἐλαιογύριον* > *λεγούρι* > *λεχοῦρι* ἴσως πρῆπει νὰ ἐξηγήσουμε καὶ τὸ χωριὸ *Λεχοῦρι* κοντὰ στὰ Καλάβρυτα.

³ Τὸ τοπων. *Γύρος* (ὁ) τὸ βρίσκουμε στὴ Χίο, τὴν Κρήτη, τὰ Καλάβρυτα, τὴ Λέσβο, τὴν Εὐβοία (βλ. D. Georgacas, Polijiros σ. 283), στὴν Κάρπαθο (στὸ *Γύρο*, χωράφια στὴν περιοχὴ Σπόων, Μιχαηλίδου—Νοῦάρου, δ.π. σ. 478), στὴ Δράμα (χωριό, Λεξ. δῆμων κ. κοινοτήτων ἐκδ. 1936 κ. 1956). Τὸ *Γύρι* εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴ Βιωτία (D. Georgacas, δ.π. σ. 283) καὶ τὴ Ζάκυνθο (χωριό, Λ. Ζώη, Λεξ. Ζακύνθου σ. 205· κατὰ τὸν I. Παγκαβῆ, Ἑλληνικά 3 [1854] 785: *Γίρα*), ἡ *Γύρα* ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι (ἀγροτικὴ θέσις, ἦδη συνοικισμός, Παγκαβῆ, Ἑλληνικά 1 [1853] 712, Λεξ. δῆμων 1956). Τὸ ὄνομα *Γύρου* (τὰ) ἔχει ἐπαρχία στὴν Κέρκυρα (I. Μπούνια, Κερκυραϊκά, Ἀθήνα 1954, σ. 35 ἐξ., Σ. Μ. Θεοτόκη, Ἑτυμολογία τῆς ὀνομασίας τῆς ἐπαρχίας «τὰ Γήρου» τῆς νήσου Κερκίρας, Ἑπετηρὶς Παρνασσοῦ 13 [1917] 156 ἐξ.). Τὸ τοπων. *Γύροι*

Γιὰ τὴ σύνθεσιν *Πολύγυρος* πβ. τὰ νεοελλ. τοπωνύμια *Πολύκηπος*¹, *Πολύβλαστο*, *Πολύβρυσο*, *Πολυγέφυρο*, *Πολυδέντρι*, *Πολύδεντρο*, *Πολύδροσο*, *Πολύδροσος*, *Πολυκάστανο*, *Πολυκάστρο*, *Πολυκέρασο*, *Πολύκηπο*, *Πολύλακκο*, *Πολύλοφο*, *Πολύλοφος*, *Πολύμυλο*, *Πολύμυλος*, *Πολυνέρι*, *Πολύνερο*, *Πολύπετρο*, *Πολυπλάτανο*, *Πολυπλάτανος*, *Πολυπόταμο*, *Πολυπόταμος*, *Πολυστάφυλο*, *Πολύσυκο*, *Πολύφυτο*².

Δὲν μπορούμε νὰ εἰμαστε βέβαιοι ὡς πρὸς τὸ ἀρχικὸ γένος τοῦ τοπωνύμιου, ποῦ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀρσενικόν, ὅπως καὶ σήμερα (*Πολύγυρος*, ἔνν. ἁ γ ρ ὁ ς ἢ τ ὁ π ο ς, πβ. *Πολύκηπος* κλπ.), ἢ οὐδέτερο (*Πολύγυρον*, ἔνν. χ ω ρ ῖ ο ν)³. Ὁ τύπος *Πολυγύρα*, μὲ τὸν ὁποῖο μᾶς παρουσιάζονται τὰ δύο βοιωτικὰ τοπωνύμια, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς θηλυκὸς σχηματισμὸς τοῦ *Πολύγυρος* (*Πολυγύρα*, ἔνν. γ ἦ, χ ὡ ρ α κλπ.) ἢ ἴσως μεγεθυντικὸς τύπος ἀπὸ ἑναν ἀρχικὸ **Πολυγύρι* (πβ. *λιογύρι*, *ἀπογύρι*, *αὐλογύρι*)⁴ κατὰ τὰ περιβόλι—*Περιβόλα* 'μέγας παράδεισος' στὴ Ζάκυνθο⁵ καὶ περιβόλι στὴν Κάρπαθο⁶, *χωράφι*—*Χωράφα*, μεγάλο χωράφι στὴν Κάρπαθο⁷ κ.ἄ.

Μένει νὰ γίνουν ὀρισμέναι σκέψεις γιὰ τὴ γραφὴ *Πολύγυρος* ποῦ μᾶς παραδίδει τὸ χρυσόβουλλο τοῦ 1079. Σύμφωνα μὲ ὅσα ἔχουν ἐκτεθῇ ὡς τώρα δὲν νομίζω ὅτι ὁ τύπος *Πολύγυρος* εἶναι ἀνορθόγραφος χωρὶς λόγο. Ὁ τύπος *Πολύγυρος* στέκει πολὺ κοντὰ στὸν ἀρχικὸ *Πολύγυρος*. Καταρχὴν τὸ χρυσόβουλλο δὲν εἶναι καθόλου ἀνορθόγραφο· ἴσα ἴσα εἶναι πολὺ καλὰ ὀρθογραφημένο σὲ σχέσιν μὲ ἄλλα βυζαντινὰ δημόσια ἔγγραφα. Ὑπερβάλλει τὰ πράγματα ὁ καθηγ. Fr. Dölger, ὅταν γράφῃ (σ. 100): «Die Orthographie ist auffallend nachlässig. Man beachte die Schreibungen z. 17: διατοῦτο; z. 20: ὥστε». Ἀλλὰ οἱ γραφεῖς *διατοῦτο*—διὰ τοῦτο, *ὥστε*—ὥστε δὲν ἀποτελοῦν τρομερὰ ὀρθογραφικὰ λάθη⁸. Ἐπειδὴ ὁ πιὸ παλιὰ μαρτυρη-

(οἱ) συναντοῦμε δύο φορὲς στὴν Κάρπαθο: *Κάτω (Γ)ύροι* (οἱ) ἐξοχικὴ περιφέρεια μὲ κήπους καὶ ἀμπέλια. *Ἐύροι* (οἱ) ἀγροτικὴ περιφέρεια (*Μιχαηλίδου-Νουάρου*, ὁ.π. σ. 433 καὶ 450).

¹. Σὲ ἔγγραφο τοῦ 1805: «πεντήκοντα τρία ἐλαιόδενδρα εἰς θέσιν *Πολύκηπος*», Δ. Κ α μ π ο ῦ ρ ο γ λ ο υ, Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων 3, Ἀθήνα 1892, σ. 191.

². Βλ. Λ ε ξ ῖ κ ἁ δ ῆ μ ω ν ἔ κ δ. 1923, 1936 καὶ 1956. Ὀρισμένα ἀπὸ τὰ τοπωνύμια αὐτὰ φαίνεται πὺς ἀποτελοῦν προῖον λόγιας μετονομασίας γιὰ χωριά ποῦ εἶχαν παλιότερα ξενικὸ ὄνομα· δὲν παύουν ὅμως νὰ ἔχουν ἀποδεικτικὴ ἀξία ὡς πρὸς τὸν τρόπο ποῦ σχηματίζονται τὰ νεοελληνικὰ τοπωνύμια τῆς κατηγορίας αὐτῆς, γιατί εἶναι πλασμένα σύμφωνα μὲ τὰ γνήσια λαϊκὰ πρότυπα.

³. Ὁ Fr. Dölger, *Aus den Schatzkammern*, σ. 100, θεωρεῖ τὸν τύπο *Πολυγύρου* ὡς γενικὴ οὐδετέρου.

⁴. Ἱστορ. Λεξ. 2, σ. 443. 3, σ. 296.

⁵. Λ. Ζ ὦ η, Λεξ. Ζακύνθου σ. 874.

⁶. *Μιχαηλίδου-Νουάρου*, ὁ.π. σ. 487.

⁷. *Μιχαηλίδου-Νουάρου*, ὁ.π. σ. 439.

⁸. Ἀπὸ τῆ σύγκρισιν τοῦ κριτικὸ ὑπομνήματος μὲ τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου τούτου

μένος τύπος του τοπωνυμίου είναι ο *Πολύγυρος*, που δεσπόζει κατά την περιοδο της Τουρκοκρατίας, καθώς είδαμε, κι επειδή η τροπή ι>ε αποτελεί αρκετά παλιό φαινόμενο της Έλληνικής, πρέπει να δεχθούμε ότι ο άρχικος τύπος *Πολύγυρος*, που πρέπει να είναι πολύ παλιότερος από τον 11. αί., ~~παρουχόρησε~~ πολύ νωρίς τη θέση του στον νεώτερό του *Πολύγυρος* (πβ. αὐλόγυρος—αὐλόγερος, γυροβολιά—γεροβολιά κλπ., βλ. σ. 208, σημ. 1) και ότι ο *Πολύγυρος* του χρυσοβούλλου αποτελεί λόγια εξευγενισμένη απόδοση του *Πολύγυρος* της σύγχρονης λαϊκής προφοράς. Την άποψη αυτή ενισχύει και το ότι στο ίδιο έγγραφο (στίχ. 61) παρατίθεται το τοπων. *Ὁβηλός*: «καὶ τὰ ἡσυχαστήρ(ια) ἥ(γουν) τὸ προάστειον Ὁβηλὸς σὺν τῷ μετοχ(ίῳ) τῷ Γενεσίῳ». Ἡ ἀρχ. λ. *ὀβελός* “σούβλα” και *ὀβελὸς λίθινος* “λίθινη στήλη” σώθηκε ὡς νεοελληνικὸ τοπωνύμιο με τοὺς τύπους *Ὁβελός* και *Ὁβελοί*¹.

Ὁ σημερινὸς τύπος του τοπωνυμίου *Πολύγυρος*, προὶόν τῶν νεώτερων χρόνων², προήλθε ἀσφαλῶς ἀπὸ λόγια ἐπέμβαση και συσχέτιση με τὴ νεοελλ. λ. *γύρος*, γεγονός που ὀδήγησε τυχαία στὴν ὀρθογραφικὴ ἀποκατάσταση του τοπωνυμίου. Οἱ δύο σημερινοὶ διαλεκτικοὶ τύποι *Πολύερος* και *Πολύυρος* προήλθαν με ἀποβολὴ τοῦ γ ἀπὸ τοὺς ἀντίστοιχους, τὸν παλιότερο *Πολύγυρος* και τὸν νεώτερο *Πολύγυρος*.

X. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ

που δημοσιεύει ὁ Dölger προκύπτει ὅτι τὸ ἔγγραφο περιέχει μικροσφάλματα μόνον, που δὲν εἶναι ὁμοῦ φωνητικά, δηλ. δὲν συναντοῦμε ἀνακάτωμα τῶν φθόγγων ε-αι, ι-η-υ-ει-οι, ο-ω κλπ. Τὸ μόνο σφάλμα τοῦ εἶδους αὐτοῦ μέσα στοὺς 112 στίχους τοῦ ἔγγραφου εἶναι ἡ γραφὴ *ἐγκλιματικὸν* ἀντὶ *ἐγκληματικόν*, που πρέπει νὰ εἶναι τυχαία.

¹. Ὁ Α. Χατζής, Ἀθηνᾶ 56 (1952) 76, παράγει τὸ χωρίο τῆς Λακωνίας *Δολοί* ἀπὸ τὸ ἀρχ. *ὀβελός*, δωρ. *ὀδελός*, *ὀδελοί*>*ὀδολοί*>*Δολοί*.

². Ὁ τύπος *Πολύγυρος* πρωτοεμφανίζεται σὲ ἔγγραφα σύγχρονα με τὴν ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821, βλ. Β. Βασιλικοῦ, Χαλκιδικὴ, Θεσ/νίκη 1938, σ. 40, Δ. Ζάγκλη, Χαλκιδικὴ, Θεσ/νίκη 1956, σ. 197.